

Je potřeba kultivovat pojmosloví

CO JE A CO NENÍ SEKTA

Vít Profant a Ivan O. Štampach

Veřejnost a politiky znepokojuje jev náboženského sektářství. V poslední době se tento jev znovu dostává do novin, rozhlasu a televize v souvislosti s přípravou nového zákona o postavení církví a náboženských společností. Návrh nového zákona znesnadňuje život novým a malým náboženským společenstvím a snaží se podmínit veřejné působení též kvalitativními znaky. Je za tím právě iracionální obava ze sekt. Tragické případy vražedného a sebevražedného násilí, např. sarinový útok sekty Óm šinrikjó před několika lety v Tokiu, jsou zneužívány proti všem atypickým novým směrům a hnutím. A to i vůči takovým, které by nepochybně českou náboženskou scénu obohatily.

Je třeba pokračovat v ujasňování, co je a co není sekta. Hlavně je třeba se vyvarovat zaměňování různých významů, jež toto slovo nese v obecné a novinářské češtině. Než se pustíme do souvislejší úvahy o tom, co je a co není sekta, konstatujme, že je řeč o *náboženském* sektářství. Podobné jevy ale existují i v jiných oblastech, např. v politice. V této souvislosti je vhodné upřesnit, že *náboženskou společností* je seskupení lidí, hlásících se k některému náboženství. K témuž náboženství se obvykle hlásí více náboženských společností lišících se v obřadu, ve výkladu nauky nebo ve vnitřním uspořádání. *Církvi* pak je podle tradiční terminologie křesťanská náboženská společnost, a to i tehdy, když to o sobě přímo v názvu neříká (např. Jednota bratrská, Bratrská jednota baptistů, Křesťanské sbory, Křesťanská společenství). Teologicky se mluví o církvi jako souhrnu všech křesťanů. Religionisty, historiky, sociology, právníky a další zajímají v této souvislosti různé křesťanské církve.

Jistý problém tvoří náboženské společnosti mimo křesťanství, které se samy v názvu označují jako církve (např. Scientologická církev nebo Církev sjednocení). Neteologické humanitní obory tuto jejich sebeidentifikaci respektují. Křesťanské církve jistě budou poukazovat na rozdíl, ale mohou být velkorysé, nebo aspoň vzít tento fakt na vědomí. Navíc je třeba počítat s tím, že neinformovaní politici a žurnalisté používají výrazu *církev* pro kteroukoli náboženskou společnost, a to třeba i pro takovou, již to není milé. Např. Židům nebo musli-

mům, i když nábožensky tolerantním, je zřejmě nemilé, jsou-li označováni za církve.

O církvi je tu třeba uvažovat nejdříve nejen proto, že občas někteří křesťanští činitelé upírají odlišným náboženským společnostem právo nazvat se, jak samy uznají za vhodné. Dalším důvodem je i to, že církve bývá považována za logický protějšek sekty. I když pojem sekta teprve dále zpřesníme, můžeme už zde konstatovat, že kterákoli z církví (v uvedených významech) může a nemusí být sektou (v některém z dále probraných významových odstínů).

Typ „církev“ a typ „sekta“

„Úhelným kamenem sociologie náboženství je pravděpodobně teorie církve a sekty,“ začíná kapitola v knize „Sociologie náboženských hnutí“ o rozdílu náboženství typu „církev“ a typu „sekta“ William Sims Bainbridge¹. Problém s přesným obsahem slova „sekta“ totiž nemáme jenom v češtině, ale je o něm celá rozsáhlá knihovna sociologických prací (vývoj bádání nedávno výstižně shrnul Lorne L. Dawson²). Tento problém je ještě umocněn nesouladem mezi odborným a obecným použitím tohoto slova: obecně může být toto slovo dokonce až nadávkou.

Pokud bychom hledali minimální shodu všech uživatelů slova „sekta“ (jak sociologů a religionistů, tak i veřejnosti), mohli bychom dospět k výrazu „napětí ve vztahu ke společnosti“. Veřejnost přitom toto napětí vidí jako potenciální nebezpečí (a několik tragických případů jí v tom dává za pravdu) a za příčinu tohoto nebezpečí považuje samu existenci sekt. „Napětí“ navíc často cítí už jenom proto, že na sektě je něco pro ni neznámého, nového, netradičního, nezvyklého apod. - Sociologové a religionisté si jsou naopak vědomi toho, že k „napětí“ může (někdy dokonce významně) přispívat právě nepřátelská reakce veřejnosti a že novost a nezvyklost nemusejí samy o sobě znamenat nic špatného, nebezpečného apod. Uvědomují si navíc význam faktoru času, který napětí ve vztahu ke společnosti většinou redukuje. Hlavními příčinami výjimek z tohoto přirozeného procesu redukce napětí je na jedné straně snaha vůdců sekt zachovat si svůj vliv za každou cenu, na druhé straně vyhocená reakce společnosti.

Zdeněk Vojtíšek

¹ *The Sociology of Religious Movements*, Routledge, London - New York 1997, str. 38

² *Comprehending Cults: The Sociology of New Religious Movements*, Oxford University Press, 1998, str. 29 - 40

Pod výrazem *náboženská sekta* se nejčastěji míní seskupení vystižené některou ze čtyř dále uvedených charakteristik.

1. Náboženská společnost vzniklá ve snaze reformovat nauku a/nebo praktiky větší a starší náboženské společnosti, např. některé etablované církve. Obvykle přejímá většinu nauky původní skupiny, ale má i nové, odlišné ideje. Protože porušila tradice, existuje mezi ní a okolím určité napětí. Mnoho takových sekt brzy zanikne. Jiné přežívají. Další rostou a vyvíjejí se v etablované náboženské společnosti, od kterých se případně zase odštěpují nové sekty. Jako sekty v tomto smyslu začínala mnohá dnes etablovaná náboženství, včetně křesťanství. (Římští Židé označili podle Skutků apoštolů 28, 22 v rozhovoru s apoštolem Pavlem začínající křesťanství jako sektu.)

2. Podle některých křesťanů relativně nová, spíše menší náboženská společnost, buď výslovně mimo křesťanství, nebo odmítající pojetí křesťanství jimi preferované. V této souvislosti bývají označováni za sektáře např. adventisté, letniční křesťané jako celek, kvakeři, Křesťanská věda, Obec křesťanů, případně antroposofie, a někdy také (zejména evropští) buddhisté, hinduisté, taoisté, někdy i muslimové.

3. Náboženská společnost, v níž převládají tendence jako autoritářství, uzavřenost, fanatismus, nesnášenlivost, selekce informací apod.

Není sporu o to, že i náboženství může být nebezpečné (na snímku mrtví členové Svatyně lidu v listopadu 1978). Na tomto základě ale nelze nikoho podezírat ani odsuzovat. Foto: archiv.

4. Náboženská společnost, která svým stoupencům škodí, obvykle takzvaným vymýváním mozku. (Kolem toho ale zřejmě koluje mnoho pověr. Je nesnadné to exaktně potvrdit. Z téhož bývají recipročně obviňovány i některé antisektářské aktivity.) Dále do této skupiny patří náboženské společnosti s násilnými, popř. vražednými či sebevraždnými tendencemi.

Slovo *sekta* pochází z latinského *secta*. Není rozhodnuto, je-li původem slovo *seco*, *secare* (sekat) nebo *sequor*, *sequi* (následovat). Do evropských jazyků proniklo z latinského překladu Bible, kde v Novém zákoně je několikrát uvedeno jako překlad původního řeckého *hairesis*, jež je nejbližší významu 1.

S užíváním termínu *sekta* vznikají problémy. Může jít o ohrožení dobré pověsti, právní komplikace, narušení rodinných a jiných sociálních vazeb. Proto je třeba usilovat o výstižnou terminologii. Poukážeme především na tyto obtíže:

- S nedávno odštěpenými náboženskými skupinami se setkáváme vzácně. Něco takového bychom mohli vidět v rozdělení slezského luterství před několika lety nebo v nedávném rozdělení na stávající Jednotu bratrskou a nový Ochránovský seniorát Církve českobratrské evangelické (ČCE), příp. též v oddělení Křesťanského společenství (původně v Praze - Manínách) před deseti lety od téže ČCE. V této souvislosti naštěstí nikdo nemluví o sektářství. Bylo by nespravedlivé a nevýstižné vidět oddělenou skupinu hned jako sektu ve významu 2 a zejména 3 a 4.

- Někteří křesťanští autoři, jak už jsme připomněli, definují sektu jako skupinu

s problematickými praktikami (ad 3), nebo dokonce zdraví či životu nebezpečnou. Označují tak ale všechny nebo některé zvolené nekřesťanské nebo výrazně jinak křesťanské náboženské společnosti (ad 2). Pak by ovšem velká část lidstva byla v nebezpečných sektách.

- Pokud chceme označit něčí praktiky za podezřelé (ad 3), je krajně nesnadné přitom zachovat objektivitu. Někteří polemicky vyhocení pisatelé či přednášející si těchto riskantních jevů všimají pouze u malých, nových, importovaných, netradičních, atypických skupin. Přitom některé velké, tradiční etablované církve, např. do značné míry pravoslavní, římskokatolíci a některé fundamentalistické denominace reformačního původu jsou též uzavřené, neprůhledné, autoritářské, uzavřené dialogu, nesnášenlivé k jinak smýšlejícím.

- Často se nerozlišuje mezi skupinou s riskantními tendencemi (ad 3) a skupinou ohrožující tělesné či duševní zdraví, nebo dokonce život (ad 4). To vede k tomu, že na skupinu charakterizovanou jako sekta podle charakteristiky 3 je pohlíženo rovnou jako na skupinu násilnou a extrémistickou (ad 4). To je velmi snadno zneužitelné. Jednotlivcům nebo celým skupinám to může právně nebo společensky ublížit.

Můžeme shrnout, že zmatek, nepřesnost, nejednoznačnost a nedostatečnost v definování sekty znamená, že netradiční a atypické náboženské společnosti, jež by mohly být někdy i přínosem a povzbuzením pro ostatní, jsou vyřazovány, ba ohrožovány tím, že se jim samovolně a nespravedlivě připisuje nebezpečný nebo dokonce zločinný charakter. Něco takového je nutno velmi pečlivě dokládat. Je třeba eliminovat u sebe i u jiných třeba i skrytou a nepřiznanou zaujatost.

Zmatek plynoucí z obecně špatné definovanosti pojmu *sekta* je živnou půdou pro útlak náboženských menšin a nejen jich. Abychom tomuto zmatku zamezili, je třeba užívat termínu *sekta* s maximální opatrností, tak aby bylo jasné, co jsme jím mínili, to

znamená, vždy jej předem definovat. Ale i pak zůstává nebezpečí, že nás bude někdo citovat, aniž by ocitoval onu definici. Proto je pravděpodobně nejrozumnější se tomuto slovu úplně vyhnout a jednotlivé shora uvedené významy nahradit termíny, které se vlastně již v menší míře používají.

1. Pro (nedávno) odštěpenou náboženskou skupinu můžeme použít termíny *nové náboženství*, *nové náboženské hnutí* nebo *nová religiozita*. Musíme si ale uvědomit, že tyto pojmy jsou širší a zahrnují tedy i skupiny, které se odnikud nevydělily, ale vznikly naprosto nově.

2. K označení nekřesťanské či výrazně jinak křesťanské skupiny v křesťanském prostředí bychom měli používat názvy *alternativní náboženství / religiozita*, *alternativní náboženské hnutí*. Protože sám výraz *náboženské hnutí* zahrnuje směry křesťanské i jiné, můžeme říci, že tu vedle sebe stojí církev a alternativní směry. Nemusí nutně stát proti sobě.

3. Skupině, které vyčítáme znaky shora uvedené u bodu 3, bychom měli říkat konkrétně *autoritářská / uzavřená / nesnášenlivá náboženská skupina / společnost / organizace / církve* v závislosti na tom, na co chceme upozornit.

4. Chceme-li nějakou skupinu označit za nebezpečnou (ad 4), použijme termínů *destruktivní / škodlivá / nebezpečná / zločinná náboženská skupina / společnost / organizace*, popř. *destruktivní kult*. Zde je však na místě připomínka, že destruktivních náboženských skupin je zřejmě málo, i když na sebe pochopitelně poutají pozornost. Ctěme také důsledně presumpci nevinu. ■

Poznámka

Uvedení do souvislosti napsal I. O. Štampach. Následující přehled významů slova *sekta*, potíží s tímto výrazem a návrh nové terminologie vypracoval V. Profant po konzultacích s I. O. Štampachem a D. Lužným a umístil je na internetovou stránku <http://www.samuel.cz/~profav00/terminy.html>. Na jejím základě konečnou podobu tohoto článku připravil I. O. Štampach.

Literatura

Hora Ladislav: *Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže*, Karolinum, Praha 1995
kol.: *Malý slovník sekt*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1998
Lužný Dušan: *Nová náboženská hnutí*, Masarykova univerzita, Brno 1997
Polák Jaroslav A.: *Výzva k náboženské snášenlivosti*, <http://mujweb.cz/kultura/vyzva>
Štampach Ivan O.: *Náboženství v dialogu*, Portál, Praha 1998
Vojtíšek Zdeněk: *Netradiční náboženství u nás*, Dingir, Praha 1998